

דרישת הצדק

בס"ד

פרשת שפטים, תשע"ז, מספר 1234

דרישת הצדק לעומת הכרעת בית הדין

יצחק הנשקה

זקן ממרא על פי בית דין, שנאמר (דב' יז:ח): "כִּי יִפְּלֵא מִמֶּךָ דְבַר לְמִשְׁפָּט וְגו'... חזר לעיר ושנה ולימד כדרך שהיה למד - פטור. ואם הורה לעשות - חייב. שנאמר "וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזִדּוֹן" (שם:יב). אינו חייב עד שיורה לעשות.

כך פסק הרמב"ם (הלכות ממרים, פ"ג, ה"ד-ה): זקן ממרא האמור בתורה הוא חכם ... שבאת לו מחלוקת בדין מן הדינים עם בית דין הגדול, ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראתן, גזרה עליו תורה מיתה. ... אף על פי שהוא דן והן דנים הוא קבל והם קבלו, הרי התורה חלקה להם כבוד, ואם רצו בית דין למחול על כבודן ולהניחו, אינן יכולין כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל.

אין זקן ממרא חייב מיתה עד שיהא חכם שהגיע להוראה סמוך בסנהדרין, ויחלוק על בית דין בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת או בתפילין, ויורה לעשות כהוראתו, או יעשה הוא על פי הוראתו ויחלוק עליהן.

למרות שהחכם נוהג על-פי דעתו והבנתו שכך דין תורה, אם בית דין סובר אחרת, הוא חייב מיתה. אך במשנת הוריות (פ"א, א) נאמר כך: הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה, והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם, ... פטור, מפני שתלה בבית דין. הורו בית דין, וידע אחד מהן שטעו, או תלמיד והוא ראוי להוראה, והלך ועשה על פיהן ... הרי זה חייב, מפני שלא תלה בבית דין.

ובבבלי שם, ב ע"ב:

ראוי להוראה וכו'. כגון מאן? אמר רבא: כגון שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא. אמר לו אביי: כי האי גוונא מזיד הוא! ... אלא היכי משכחת לה? כגון דידע דאסור וקא טעי במצוה לשמוע דברי חכמים.

כך פסק הרמב"ם (הלכות שגגות, פ"ג ה"ה): הורו בית דין לאכול חלב הקיבה כולו, וידע אחד מן הקהל שטעו ושחלב הקיבה אסור ואכלו מפני הוראתן, שהיה עולה על דעתן שמצוה לשמוע מבית דין אע"פ

פרשתנו מוקדשת בתחילתה לענייני המשפט, אך באמצע הדברים, בין הקטע הראשון שבו מתחילה הפרשה (דב' טז:ח-כ) לבין הקטע השני של "כִּי יִפְּלֵא" (יז:ח-ג), ישנם כמה פסוקים העוסקים בעניינים שונים לחלוטין - אשרה, קורבן בעל מום ועוד.

נראה, כי ההפרדה בין שני הקטעים העוסקים בענייני המשפט נועדה להעמידנו על השוני ביניהם, ועל המגמות השונות שלהם; הקטע הראשון עוסק בדרישת הצדק: "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף", "לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט וְגו' - הוראות המכוונות לקיום משפט צדק, ואילו הקטע השני עוסק בסמכות בית המשפט: "וְשִׁמְרַתְּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יֹרֶךְ", "לֹא תִסּוּר מִן הַדְּבַר אֲשֶׁר יִגִּדוּ לְךָ יְמִין וּשְׂמָאל". אך תיתכן סתירה בין שתי הפרשיות, כאשר על-פי הצדק יש ללכת בדרך שונה מן הפסק של השופט שיהיה בימים ההם. מבחינת הקטע הראשון - הצדק הוא הקובע. מבחינת השני - לא תסור ימין ושמאל.

והנה, על הפסוק הזה של ימין ושמאל ישנם מדרשים הפוכים: הספרי (שופטים, פיסקא קנד, מובא ברש"י על אתר) מחייב לשמוע לבית הדין גם כשנראה שטעה: "אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם". אך בירושלמי (הוריות פ"א, א) נאמר: "יכול אם יאמרו לך על ימין שהיא שמאל ועל שמאל שהיא ימין תשמע להם? ת"ל ללכת ימין ושמאל, שיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהיא שמאל".

יש שניסו¹ ליישב בין שני המדרשים ולגשר ביניהם, אך לפי הפשט מדובר במחלוקת בשאלה דלעיל: היאך לנהוג כאשר דרישת הצדק עומדת בניגוד להכרעת בית הדין?

סתירה דומה, הלכתית, מצינו בדין זקן ממרא. כך במשנת סנהדרין פ"א, ב:

* יצחק הנשקה, איש מחשבים.

¹ כגון: דברי דוד לבעל הט"ז, הכתב והקבלה לר"י מקלנבורג, תורה תמימה לר"ב אפשטיין - כולם על דברים יז:א; באר שבע לר"י איילנברג על הוריות ב ע"ב; עלי תמר לר"י תמר על ירושלמי שבת פ"ט ה"א, יד המלך לר"א לנדא על הרמב"ם פ"א מממרים ה"ב, ועוד.

לענ"ד, אכן יש כאן שתי הלכות שאת שתיהן יש לקיים, אלא שהן מכוונות לגורמים שונים.

ההלכה האחת היא לבית הדין ולציבור. זו ההלכה של הקטע השני בפרשה, הדין בסמכות בית הדין, וכפי שממשיכה שם התורה: "וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזִדּוֹן לְבַלְתִּי שְׁמַע... אֶל הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבְעֶרְתָּ הָרֶע מִיִּשְׂרָאֵל". בהיבט הציבורי, אין מקום ליחיד הסבור שהוא יותר חכם מכולם. אם נאפשר מצב כזה, תתפורר סמכות בית הדין, ואין להרשות זאת. זהו דין "זקן ממרא", ולכך כיוון הספרי, המחייב לשמוע בקול בית הדין גם כשמורים על ימין שהוא שמאל.

ההלכה השנייה נאמרה ליחיד; לחכם שהגיע להוראה. אם הוא סבור שמותר לו לשכוח את מה שהוא יודע, להתעלם מהבנתו ולסמוך על בית הדין, כאשר לדעתו הם טועים - הוא שוגה, ועליו להביא חטאת. ההלכה ליחיד הבטוח בדעתו היא, שינהג כדעתו.

זהו המדרש בגרסתו הירושלמית: אין לשמוע בקול בית דין, כאשר הם מורים על ימין שהוא שמאל. מסתבר אמנם שעליו לנהוג בזהירות, לא בפומבי ולא בהתגרות, שאם לא כן הוא מסתכן בנפשו. אך האמירה העקרונית ליחיד היא שינהג על-פי מיטב הבנתו, גם כאשר הבנתו עומדת בניגוד לדעת סנהדרין.

נראה כי שני הקטעים דלעיל בפרשתנו יתבארו באותה הדרך. הקטע הראשון מחייב את הצדק, בכל מחיר, גם על חשבון סמכות בית הדין. הקטע השני הוא הוראה לציבור ולבית הדין שלא לאפשר ליחיד לחלוק עליהם. אחרי שבית הדין הורה, אין להתיר לאף אחד לנהוג אחרת ולהורות אחרת. סמכות בית הדין חיונית; אי אפשר לקיים חברה שבה כל איש יעשה את הישר בעיניו.

לדברינו, שני הקטעים מחייבים. הציבור לא יוכל לקבל ולהשאיר בחברה את מי שאינו מקבל ומציית לסמכות בית הדין. מבחינה ציבורית, סמכות בית הדין חייבת להיות מעל לדעתו הפרטית של יחיד זה או אחר, חכם ככל שיהא.

אך היחיד הבטוח בדעתו, ובלבד שהינו תלמיד חכם, חייב לשמוע לצו מצפוננו. מבחינתו, הצדק, כפי שהוא מבין אותו, הוא מעל לכול, ואין לוותר עליו גם לטובת סמכות בית הדין.

המפורשים. וכדברי בעל "חזון איש" בכמה מקומות, אחד מהם בהלכות עירובין קי"ט כ: "ובכל השתדלות הפוסקים... לפרש לנו הכל לא יתכן שישימטו דבר שכל אדם פוגע בו". אם סבר הרמב"ם בהלכות שגגות, שחייב החטאת למי ששמע בקול בית הדין חל רק אם לא דן איתם על דעתו השונה, או רק כשהוא לחומרא, הוא לא היה משימט פרט כה חיוני.

שהם טועים, הרי זה האוכל חייב חטאת קבועה על אכילתו ... במה דברים אמורים כשהיה זה שידע שטעו חכם או תלמיד שהגיע להוראה. אבל אם היה עם הארץ הרי זה פטור, שאין ידיעתו באיסורין ידיעה ודאית ומצטרף לכלל השוגגים על פיהם.

לכאורה, דין זה עומד בסתירה לדין "זקן ממרא" דלעיל: אם סבור אותו תלמיד חכם שעליו לשמוע בקול בית דין, כאשר ברור לו שהם טועים, הרי הוא טועה וחייב חטאת. אך אם ינהג כפי דעתו, ולא ישמע בקולם, הרי זה "זקן ממרא" החייב מיתה! היאך ינהג אפוא אותו חכם, כאשר למיטב הבנתו בית דין טועים?

אפשר היה ליישב את המסרים הסותרים שבין המקורות בדברי חז"ל, באמצעות אוקימתות שונות, כפי שבאמת פירשו ראשונים ואחרונים.² נזכיר רק שניים מהם. כך כתב הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שורש א):

שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה, והורו בית דין הגדול בדבר אחד להתר, והוא סבור שטעו בהוראתו, אין עליו מצוה לשמוע דברי החכמים ואינו רשאי להתיר לעצמו הדבר האסור לו ... ויש עליו לבא לפניהם ולומר טענותיו להם ... ומכל מקום חייב לקבל דעתם.

לאמור: כל עוד לא שטח החכם את טענותיו בפני בית הדין, עליו לנהוג כדעתו. אך לאחר שדן איתם ולא הצליח לשכנעם בצדקתו, הוראתם מחייבת.

רדב"ז בשו"ת ח"ה, אלף תקצא, כותב בביאורו לפסקי הרמב"ם הנ"ל:

דלא מחייב (זקן ממרא - י.ה.) אלא אם כן הורה להקל... אבל אם היה המחלוקת בדבר שאינו מביא לידי קולא כלל, והזקן מחמיר ... לא נעשה זקן ממרא.

גם אם ניתן ליישב כך את המקורות דלעיל בסנהדרין ובהוריות, קשה לייחס ביאור זה לרמב"ם, שאין בדבריו בסיס לאותן אוקימתות.³

² ביאורים רבים נאמרו בענין ואכמ"ל. בין השאר: הר"ן בחידושו לסנהדרין פז ע"א; ר"ח בן עטר בחפץ ה' להוריות ב ע"ב; רש"ש הוריות ב ע"ב, ד"ה "וקטעי", ועוד.

³ סתירות בדברי חז"ל יכולות לפעמים להתיישב בדרך של פרשנויות ואוקימתות, בשונה מסתירות בדבריו של פוסק כמו הרמב"ם. שכן, סתירות בדברי חז"ל יכולות לנבוע מכך שחכמים שונים, בתקופות שונות, מתבטאים בדרכים שונות. משפט שנאמר ע"י חכם אחד יכול להתפרש בדרך שונה כאשר חכם אחר אמרו, ולא כל מה שנראה כסתירה הוא באמת כזה. אך הרמב"ם, אדם אחד, שכותב בלשון צחה ובהירה, הרבה פחות סביר לייחס לו כל מיני כוונות שאין להן בסיס בדבריו

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור על ידי הפקולטה למדעי
היהדות ולשכת רב הקמפוס
בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון